

vidova vrijednosti možemo vidjeti u rekombinantnoj arhitekturi u slučaju obnavljanja prve generacije američkih šoping centara. Brojni su takvi centri pretvoreni u tzv. megacrkve, koje zadržavaju estetiku i funkcionalnost *shopping mallova*, s *dot.com* estetikom, vlastitim televizijskim programima, dućanima, projekcijskim platnima i restoranima brze hrane. Prema Starku taj fenomen ne treba promatrati kao biznis maskiran u crkvu, nego, plodnije, kao crkvu maskiranu kao biznis, odnosno mobilizaciju jedinstvenog, dobro poznatog reda vrijednosti u sferi duhovnosti.

Nigel Thrift, socijalni geograf s Oxforda u svom je izlaganju "Činjenice od značaja: Globalizacija kao oblik efikasnosti" spojio nekoliko od centralnih tema svojega djelovanja: kako financijska tržišta rabe vrijeme i prostor, utjecaj informacijskih i komunikacijskih tehnologija, te novu teorijsko-praktičnu formaciju suvremenog kapitalizma. Kapitalizam je u fazi kad, zbog opadanja profita, prihvaća nove prakse intenzifikacije. U ovom su desetljeću mnoge od njih postale "sve bliže koži". Dok su u devedesetima zvučne riječi kapitalizma bile performanse, iskustvo, aktivno, okolišno, sveprisutnost i dizajn, 2000. to su predumišljaj, ko-kreacija, prožimanje, socijalna interakcija, pervazivnost te interaktivni dizajn. Proizvodima i procesima teži se dodati kognitivnu kvalitetu kako bi se učinili zanimljivijima i produktivnijima. Tako s jedne strane postoje brojni socijalni eksperimenti u istraživačkim i sličnim institucijama koji s ciljem inovacije koriste otvorene, transparentne prostore u kojima se miješaju znanstvene discipline i projekti, gdje se potiče neformalna komunikacija te timski rad u kratkotrajno okupljenim grupama. S druge strane, potrošači se voljko uključuju u ko-kreaciju, korigirajući i ubrzavajući proces dizajna, koji je sad sve češće interaktivan i informirajući. Štoviše, samo iskustvo ko-kreacije postaje temeljem vrijednosti (tu aktivnu ulogu prepoznaje i suvremena menadžerska literatura). Kroz takve "projekte" tržište se oblikuje kao forum, gdje tvrtka i potrošač konvergiraju, potražnja i ponuda su emergentni i kontekstualni, a vrijednost ko-kreirana na više interakcijskih točaka te komuni-

cirana između potrošača samih. Time vitalizam ponovno dobiva na snazi, a sistemsko mišljenje dobiva komunikativnu komponentu – dakle poslovne prakse prodiru u nove sfere života i postaju manje odvojenima od iskustva.

Plenarne su sesije upotpunila brojna izlaganja u radnim grupama. Posebna selekcija tema i teza za ovaj prikaz predstavljala bi vrlo nezahvalan zadatak, tako da čitatelje upućujem na web stranice SASE (<http://www.sase.org>) gdje se nalaze naslovi i sažetci svih radova, kao i pokoji cjeloviti rad izložen na skupu. Doista je velika šteta za hrvatske društvene znanosti što je konferenciji, unatoč zavidnom programu, povoljnoj geografskoj poziciji i simboličnoj kotizaciji za sudionike iz postsocijalističkih zemalja, prisustvovalo samo dvoje sudionika iz Hrvatske. Taj će se propust moći ispraviti sljedeće godine od 30. lipnja do 2. srpnja u njemačkom Trieru.

Teo Matković

Henriette Riegler (ur.)

**BEYOND THE TERRITORY
WITHIN THE NATION
DIASPORIC NATION
BUILDING IN SOUTH
EASTERN EUROPE**

Wiener Schriften zur Internationalen Politik,
Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden,
2005, 99 str.

Tema knjige je uloga dijaspore u procesu stvaranja nacija u jugoistočnoj Europi, kao i problematiziranje samog koncepta dijaspore i njegova značenja. Knjigu čine tekstovi sedam autora. Uvodno poglavlje autorice Henriette Riegler bavi se dijasporem kao središnjim fenomenom pri naglašavanju

nacionalnih granica, čak i državnih, u pravcu transnacionalne države. Pitanje o dijaspori koja ima, ili bi mogla imati, vodeću ulogu u izgradnji države podrijetla u stranom društvu ima brojne konzekvencije, tvrdi autorica. Nacionalna mobilizacija i lobiranje može promijeniti poziciju dijasporu u društvu primitka i utjecati na političko ponašanje društva u kojem se dijaspora nalazi, napose u području vanjskih poslova i može, napominje, imati dramatične posljedice na domaću politiku. Iako akademski termini pridonose jasnoći definicije dijasporu, ona će se svejedno mijenjati arbitrarnom uporabom u politici. Osim što to ima i teorijske implikacije, napominje autorica, upućuje na značaj fenomena koji nismo mogli vidjeti proteklih godina. Dakako da je globalizacije tome pridonijela, kao i povećano kretanje ljudi te komunikacijske tehnologije koje ubrzavaju kontakte. Na temelju prikupljenih studija, autorica predlaže buduću istraživačku agendu. Ponajprije, treba utvrditi koliko su različite dijasporu u jugoistočnoj Europi, imaju li zajedničku osnovu unutar bivše Jugoslavije, kako su reagirale na ratove. Jesu li sličnije prekomorske dijasporu međusobno od onih koje su se formirale unutar europskog konteksta. Na koji način su različite dijasporu sudjelovale u službenoj političkoj strukturi, gdje su bile dio službene politike ili opozicije. Kako su ratovi promijenili život dijasporu, još je jedno od brojnih pitanja koje autorica predlaže za buduće projekte.

Ulogom dijasporu u međunarodnoj politici, bavi se Gabriel Sheffer. Autor se zalaže za komparativne studije o dijasporama koje bi osim kreiranja koherentne teorije povijesnog i suvremenog "dijasporizma" pridonijele i političkoj teoriji općenito.

Nabrajajući zavisne, intervenirajuće i nezavisne varijable, od kojih osobito treba uzeti u razmatranje, kako kaže, stavove prema domovini i društvu prijema, pristup domovinskoj i vladi zemlje domaćina te javnom mnijenju, promoviranje interesa dijasporu u bilateralnim odnosima, međunarodnoj politici i organizacijama, te nacionalne i internacionalne sporazume koji utječu na kretanje i status migranata koncipira predložak za buduće istraživanja koje bi prido-

nijelo boljem razumijevanju učinaka mobilizacije dijasporu.

U sljedećem članku Saša Božić analizira hrvatsku dijasporu počevši od njezina nastajanja koje povezuje s hrvatskim preporodom krajem 19. stoljeća. Kad su se donosile značajne političke odluke, dijaspora je bila mobilizirana; prije sloma Habsburške Monarhije, u početku nastajanja Prve Jugoslavije oko pitanja autonomije i kasnije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ona je bila, tvrdi autor, ideološki heterogena te nije mogla imati ulogu savjetnika nacije. U zadnjoj fazi postTitovske Jugoslavije dijaspora je podržavala hrvatsku nezavisnost, osobito intenzivno za vrijeme rata. Hrvatski primjer, zaključuje autor, pokazuje da je teško govoriti o kontinuiranom i linearnom razvitku veze između dijasporu i domovine prema transnaciji. Međutim, postoji nekoliko faktora koje možemo istražiti i uspoređivati s drugim primjerima dijasporu. Hrvatska dijaspora je, tvrdi autor, nastojala participirati u procesu nastajanja države, ali ako je procijenila da će njezin položaj u društvu prijema biti ugrožen, participacija je bila manjeg intenziteta. I na kraju, zaključuje autor, sudjelujući u stvaranju države, pridonosila je transnacionalizaciji, ali država je odlučivala putem mjera i politika je li transnacija održiva ili nije.

Daphne Winland istražuje hrvatsku dijasporu u Kanadi nakon hrvatske neovisnosti. Nakon kratkoga povijesnog uvoda autorica zaključuje da je generacijama hrvatska dijaspora imala snove o nezavisnoj domovini, što je bio temelj za razvoj zajednice u inozemstvu. Kad je neovisnost države postignuta, mijenja se i odnos dijasporu i domovine. Istodobno, ta promjena za mnoge znači i emotivnu separaciju, tvrdi autorica, što je i budući izazov pripadnicima dijasporu. Hrvatsku dijasporu u Kanadi, zaključuje Winland, čeka redefiniranje zajednice same i njezina odnosa prema državi u kojoj živi.

U sljedećem poglavlju Fron Nazi portretira albansku dijasporu u SAD-u. S obzirom na to da proces izgradnje albanske nacije-države još nije završen, Albanija ima veću dijasporu u usporedbi s dijasporom država jugoistočne Europe. Više Albanaca, podsje-

OSVRTI I PRIKAZI

ća, živi izvan Albanije nego u njoj, ili kao dijaspora ili kao nacionalna grupa u bivšoj Jugoslaviji. Kontinuirani valovi emigracije iz svih područja koje nastanjuju Albanci i dalje postoje, dijelom zbog socioekonomske marginalizacije Albanije. Albanska dijaspora u SAD-u nastala je relativno kasno, a ušla je u novu fazu aktivnosti kad je Milošević oduzeo Kosovu autonomiju. Ta promjena je, tvrdi autor, dovela po povećane kooperacije između albanske dijaspare u Americi i Europi, a kulminirala je ratom na Kosovu 1999. godine. Važnu karakteristiku albanske dijaspare autor dovodi u vezu s albanskim procesom izgradnje države-nacije unutar koje još nema odgovora na pitanje je li domovina Albanaca u dijaspori Albanija, Makedonija ili Kosovo, ili bi to mogla biti Velika Albanija koja uključuje sve teritorije na kojima žive Albanci. Albanska dijaspora u SAD-u i Europi, zaključuje autor, nema pravu strukturu. Ona se povezala u vremenima nacionalnog interesa, primjerice, Kosova, Makedonije, Albanije, ali je propustila etabrirati trajne albanske institucije u državama u kojima živi.

Na lobiranje srpske dijaspare u Velikoj Britaniji za vrijeme Miloševićeva režima koncentrira se Carol Hodge. Za razliku od hrvatske, srpska je dijaspora bila protiv raspada Jugoslavije te podržavala planove Velike Srbije. Uspjeh lobiranja unutar Velike Britanije autorica pripisuje tradicionalno do-

brim odnosima Velike Britanije i Jugoslavije, napose Srbije, te u dobroj integraciji srpske dijaspare u Velikoj Britaniji. Lobiranje je bilo usmjereno na političku i akademsku razinu i pokušavalo je utjecati na britanske ali i međunarodne političke odluke te obraniti srpske akcije u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. Teza autorice jest da je lobiranje dijaspare vrlo uspješno ako korespondira s vladajućim nazorima u svijetu, te geopolitičkim položajem u društvu prijema.

Ulogom slovenske dijaspare u međunarodnom priznanju Slovenije, bavi se Zvone Žigon. Unatoč malom broju zajednice u SAD-u i u Europi, slovenska se dijaspora pridružila i djelovala zajedno s hrvatskom i kosovskom koje su imale zajednički cilj borbe za neovisnost svojih država. I bez obzira na mali broj pripadnika, slovenska je dijaspora bila najbolje organizirana, tvrdi autor. Dokaz je stvaranje novih zajednica u dijaspori, većinom na teritoriju bivše Jugoslavije. U tome im je pomagala i slovenska država koja je poticala svijest, kako populacije u Sloveniji, tako i Slovenaca u emigraciji, o pripadnosti zajedničkoga slovenskog bića.

Knjiga koja je okupila studije dijaspor-skih zajednica, stoga će, tvrdi urednica, pridonijeti komparativnim istraživanjima dijaspare čiji utjecaj u svijetu sve više jača.

Jelena Zlatković Winter